

SOURCES FOR THE STUDY OF ASSYRIAN HISTORY: AN ANALYSIS OF THE LEGACY OF ANTIQUITY AND ARCHAEOLOGICAL RESEARCH

Odina Abdujalilova

*Second-Year Student, Faculty of History
Jizzakh State Pedagogical University
Jizzakh, Uzbekistan*

ABOUT ARTICLE

Key words: Assyria, Nineveh, Assur, Kalhu, Dur-Sharrukin, archaeology, epigraphy, Ctesias, Herodotus, Aristotle, Library of Ashurbanipal, Assyrian laws, socio-economic relations.

Received: 04.07.26

Accepted: 05.07.26

Published: 06.07.26

Abstract: This study presents a comprehensive analysis of the source system used to explore the history of the Assyrian state, which held a distinctive place in the history of the Ancient World. The article provides a detailed overview of information from the works of ancient authors, as well as the material and written outcomes of excavations conducted in the major centers of Assyria. Furthermore, it offers a scientific analysis of the archaeological expeditions that commenced in the mid-19th century, epigraphic discoveries, legal documents, and the approaches of fundamental historical-methodological schools that emerged within global Assyriology.

OSSURIYA TARIXINI O'RGANISH MANBALARI: ANTIK DAVR MEROSI VA ARXEOLGIK TADQIQOTLAR TAHLILI

Odina Abdujalilova

*Jizzax davlat pedagogika universiteti
Tarix fakulteti II-bosqich talabasi
Jizzax, O'zbekiston*

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Ossuriya, Nineviya, Ashshur, Kalax, Dur-Sharrukin, arxeologiya, epigrafika, Ktesiy, Gerodot, Aristotel, Ashshurbanipal kutubxonasi, Ossuriya qonunlari, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar.

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot Qadimgi dunyo tarixida alohida o'rin tutgan Ossuriya davlati tarixini o'rganishda xizmat qiluvchi manbalar tizimini har tomonlama tahlil qiladi. Maqolada antik mualliflar asarlaridagi ma'lumotlar, Ossuriyaning yirik markazlarida olib borilgan qazishmalarning moddiy va

yozma natijalari batafsil yoritilgan. Shuningdek, XIX asr o'rtalaridan boshlangan arxeologik ekspeditsiyalar, epigrafik topilmalar, huquqiy hujjatlar hamda jahon ossurshunosligida shakllangan fundamental tarixiy-metodologik maktablarning yondashuvlari ilmiy tahlil qilingan.

ИСТОЧНИКИ ИЗУЧЕНИЯ ИСТОРИИ АССИРИИ: АНАЛИЗ НАСЛЕДИЯ АНТИЧНОСТИ И АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Одина Абдуджалилова

Студентка 2-го курса исторического факультета

Джизакского государственного педагогического университета

Джизак, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Ассирия, Ниневия, Ашшур, Калах, Дур-Шаррукин, археология, эпиграфика, Ктесий, Геродот, Аристотель, библиотека Ашшурбанипала, ассирийские законы, социально-экономические отношения.

Аннотация: Данное исследование представляет собой всесторонний анализ системы источников, служащих для изучения истории Ассирийского государства, занимавшего особое место в истории Древнего мира. В статье подробно освещаются сведения из трудов античных авторов, материальные и письменные результаты раскопок, проведенных в крупнейших центрах Ассирии. Также научно проанализированы археологические экспедиции, начавшиеся с середины XIX века, эпиграфические находки, правовые документы и подходы фундаментальных историко-методологических школ, сформировавшихся в мировой ассириологии.

Kirish. Qadimgi Sharq sivilizatsiyalari, xususan, Ossuriya davlatchiligi va moddiy madaniyati tarixini o'rganish jahon tarixshunosligida hamisha markaziy mavzulardan biri bo'lib kelgan. Ossuriya nafaqat o'z davrining qudratli harbiy-siyosiy imperiyasi, balki o'ziga xos ma'muriy-huquqiy tizim, yuksak arxitektura va boy yozma meros yaratgan madaniyat o'chog'idir. Bugungi kunda ushbu qadimgi davlat tarixini yorituvchi manbalarni, antik davr mualliflari qoldirgan xabarlarini hamda arxeologik tadqiqotlar natijasida qo'lga kiritilgan epigrafik yodgorliklarni yagona tizimga solib o'rganish dolzarb ilmiy vazifalardan hisoblanadi. Bu borada to'plangan materiallarni zamonaviy tarixiy-metodologik tamoyillar asosida tahlil qilish qadimgi jamiyatlarning ijtimoiy-iqtisodiy va geosiyosiy evolutsiyasini chuqurroq tushunishga xizmat qiladi.

Metodlar va o'rganilganlik darajasi. Tadqiqot jarayonida tarixiy-metodologik yondashuvlardan keng foydalanilgan bo'lib, asosiy metod sifatida tahliliy, solishtirma-tarixiy va manbashunoslik metodlari qo'llanilgan. Shuningdek, hududiy va siyosiy-geografik tahlil orqali Ossuriya xonliklari va yirik shaharlarining shakllanish hamda inqiroz jarayonlari o'rganilgan. Tadqiqotda ilk qo'l manbalar, antik davr tarixchilarining asarlari, arxeologik ekspeditsiyalarning hisobotlari va xalqaro ossurshunoslik adabiyotlari asosiy ma'lumot manbai sifatida xizmat qildi.

Mavzu jahon ilm-fanida uzoq vaqtdan beri o'rganilib kelayotgan bo'lsa-da, ko'plab jihatlar, xususan, mahalliy manbalardagi huquqiy normalarning ijtimoiy hayotga ta'siri va arxeologik topilmalarning iqtisodiy munosabatlar kontekstidagi tahlili yetarlicha yoritilmagan. Tarix falsafasida uzoq vaqt hukmronlik qilgan siklik rivojlanish nazariyalari o'rniga bugungi kunda jamiyatning ichki tuzilishi, ibodatxona xo'jaliklari va tabaqalanish jarayonlarini o'rganishga e'tibor ortmoqda.

Tadqiqot natijalari. Antik zamon olimlarining asarlarida Ossuriya tarixi to'g'risida bir qancha farqli, ko'pincha afsonaviy va ishonish qiyin bo'lgan, lekin ba'zan har holda juda muhim deb hisoblanadigan qimmatli ma'lumotlar saqlanib qolgan [1]. Eramizdan avvalgi IX–VII asrlarga doir adabiyotlar va manbalar orqali bizgacha nafaqat Ossuriya to'g'risidagi ayrim faktlar, balki hatto Ossuriya tarixidan olingan muayyan parchalarning izchil tartibi ham yetib kelgan. Masalan, ulug' faylasuf Aristotelning aytishicha, alohida "Tesio" asari bo'lgan bo'lib, unda Ossuriya podshosi hamda ulug' poytaxt Nineviya shahrining vayron etilishi tarixi batafsil hikoya qilingan [2].

Ossuriya davlatining paydo bo'lishi, uning yuksalishi va bu hududda yashagan xalqlar haqidagi tasavvurlar qadimgi antik zamon historiografiyasida juda mustahkam o'rin egallagan. Ossuriya tarixi to'g'risida Diodorda ham o'ta qimmatli ma'lumotlar saqlanib qolgan [3]. Ktesiy Knidskiy va Gerodot kabi mashhur tarixchilar ham o'zlari qoldirgan ma'lumotlarni bir qadar tanqidiy nuqtai nazardan o'zgartirgan holda, asosan, mana shu qadimgi manbalar zaxirasidan unumli foydalanganlar [1].

Ossuriyaning eng yirik shaharlari bo'lmish Ashshur, Kalax, Nineviya va Dur-Sharrukin shaharlarida olib borilgan keng ko'lamli qazish ishlari Ossuriya tarixini o'rganish uchun beqiyos katta va boy material berdi. Bu qadimgi shaharlarni qazish paytida u yerlardan qadimgi muhtasham saroylar va ibodatxonalarning ko'plab xarobalari, arxitekturaga oid xilma-xil nodir yodgorliklar, uy-ro'zg'or buyumlari hamda diniy-etnografik yodgorliklar topildi. Bular ichida qadimgi zamon mixxat yozuvlarining juda ko'p miqdorda topilganligi xususan ulkan ilmiy ahamiyatga egadir.

So'nggi vaqtlarda subareylar bilan ossuriyaliklarning eng qadimgi ilk poseleniyalari (turar joylari) bo'lgan hududlarda ham bir qancha samarali qazish ishlari o'tkazildi. Tel-Garavanning bir oz sharqida joylashgan, qadimgi poytaxt Nineviya shahri yaqinidagi Arpaniyada va nihoyat, quyi Zab daryosidan sharq tomondagi Arpaxada (Kirkuk) topilgan qadimgi buyumlar va yozuvlar ham tarix fani uchun juda muhimdir [8].

Eng qadimgi shumerlarning Al-Obeidadan topilgan va qadimgi mintaqaning Tel-Halafdan qazib olingan yodgorliklari qaysi zamonga mansub bo'lsa, Arpaxiyadan topilgan eng qadimgi yodgorliklar, shu jumladan, geometrik naqsh solingan va muayyan o'ziga xos stilda ishlangan sopol idishlar ham taxminan o'sha davrga oiddir. Bu topilgan moddiy ashyolarning hammasi dastlabki metall paydo bo'lgan va urug'chilik tuzumi sekin-asta yemirilib borayotgan davrdagi moddiy madaniyat taraqqiyotining bir xil, izchil bosqichini aniqlashga to'liq imkon beradi.

Qadimgi Ossuriya territoriyasida, jumladan, Tigr daryosining yuqori qismida va Yevfrat daryosining o'rta qismida olib borilgan tadqiqotlar natijasida bir qancha muhim shaharlar, saroylar va ibodatxonalar ochildi. Ularda moddiy madaniyat va yozuvlarga doir juda ko'p yodgorliklar topilishi, Ossuriyaning neolit davridan boshlab to uning yirik imperiyaga aylangan davriga qadar o'tgan uzoq tarixini chuqur va atroflicha o'rganishga zamin yaratdi. Xorsobodda Sargon II ning poytaxtini qazish vaqtida ulkan shahar qal'asi ochildi. Bu qal'a ichida oltita ibodatxona va oliy mansab egasi bo'lgan amaldorlarning rezidensiyalaridan iborat muhtasham podsho saroyi joylashgan edi. Qalin mudofaa devorlari bilan o'ralgan shaharning janubiy qismida yana bir saroy topildi; bu saroy taxt vorisi, ulug' podsho Sinaxerib uchun qurilgan bo'lishi ehtimoldan xoli emas. Bu yerda topilgan qimmatli yozuvlar orasida eramizdan avvalgi XXI asrdan to VII asrgacha bo'lgan davlat idoralariga kelib tushgan ossur podsholarining to'liq ro'yxati qayd etilgan hujjat mavjud.

Ossuriya poytaxti Nineviyada o'tkazilgan keyingi qazishlar ham ko'pgina yangi ilmiy ma'lumotlarni taqdim etdi. Xususan, xudo Nabu ibodatxonasi sinchiklab tekshirilganda ossur podsholarining qonunlariga doir muhim yozuvlar topildi. Janubiy Mesopotamiyaning Xaldiya botqoqlarida Sinaxeribning qilgan shiddatli janglarini, podsho Ashshurbanipalning sher ovlash manzaralarini hamda ajnabiy elchilarning imperiyaga hiroj keltirishini tasvirlovchi bo'rtma rasmlar (relyeflar) tarixiy voqelikni o'rganishda juda muhimdir [5]. So'ngra, mashhur Ishtar ibodatxonasining Manishtusu zamonida qurilgan qadimgi qismining qoldiqlari ham shu yerda ochildi. Akkad podshosining (ehtimol, Sargon I ning) bronzadan yuksak mahorat bilan ishlangan boshi va Hammurapi zamonidagi yozuvlar ham aynan shu ibodatxona xarobalaridan topildi. Eramizdan avvalgi to'rtinchi ming yillikka borib taqaladigan arxaik davrga oid bu yodgorliklarning chuqur o'rganilishi fanda juda ham muhim voqea bo'ldi. Nineviya

Ossuriyaning nafaqat eng yirik shahri, balki mintaqaning eng qadimgi shaharlaridan biri bo'lganligini ushbu topilmalar isbotlaydi.

Yevfrat daryosining o'rta qismida, Karxemishning sharqida va janub-sharqida Ossuriyaga qarashli katta viloyat shaharlarining xarobalari qazib topildi. Bular sirasiga Bit-Adina degan Aramey knyazligining poytaxti Til-Barsip shahri kiradi. U Yevfrat daryosining chap qirg'og'ida joylashgan bo'lib, uni o'z davrida Salmanasar II istilo qilgan edi. Bu yerda Salmanasar III qurgan va keyinchalik, eramizdan avvalgi VIII va VII asrlarda ikki marta qaytadan mukammal tuzatilgan katta ossur saroyi qoldiqlari ochildi. Ossurlar san'ati va moddiy madaniyatini erkin ko'rsatuvchi ajoyib va jozibador devor yozuvlari kishini ayniqsa qiziqtiradi.

Arslontoshda o'tkazilgan arxeologik qazishlar ham fan olamini juda hayratda qoldirdi. Bu yerda g'isht devor bilan o'ralgan Xadatu degan viloyat shahrining xarobalari aniqlandi. Bu shahar xarobalaridan dastlab ossur podshosi Tiglatpalasar III qurdirib, keyinchalik Sargon II tomonidan qaytadan ta'mirlangan saroyning qoldiqlari topildi [6]. Mazkur binoni sinchiklab tekshirish davomida fil suyagidan yuksak badiiy did bilan ishlangan 200 ga yaqin nodir lavhacha topildi. Bu lavhachalar o'z davrida podsho taxtining yoki eski saroy jihozlarining bezagi uchun ishlatilgan bo'lsa kerak. Ushbu lavhachalarning ba'zilar Misr va Kipr badiiy uslubida ishlangan bo'lib, Falastinning Magido va Samariya degan joylaridan topilgan ashyolarga juda o'xshab ketadi. Ehtimol, Finikiya ustalari tomonidan mahorat bilan ishlangan bu lavhachalar eramizdan avvalgi IX asrda Finikiya bilan Ossuriya o'rtasida o'zaro savdo-sotiq va madaniy aloqalar ancha yuqori darajada rivojlanganligidan yorqin dalolat beradi.

Nihoyat, 1932-yilda Xorsobodning shimoli-sharbiy qismida joylashgan Jervonda toshdan ulkan qilib qurilgan katta osma tarnov (akveduk) ilmiy jihatdan tekshirildi [7]. Podsho Sinaxerib qurdirgan bu osma tarnovning uzunligi 280 metr va kengligi 22 metr bo'lib, Ossuriya poytaxti Nineviya aynan shu tarnov orqali chuchuk suv bilan to'liq ta'minlangan. Maxsus kanaldan olingan suv shu osma tarnov yordamida chuqur va tor vodiy ustidan muvaffaqiyatli o'tkazilgan. Bavian rayonidagi bu kanalning bosh qismida Sinaxerib zamoniga doir monumental bo'rtma rasmlar va tosh yo'nib ishlangan tasvirlar topildi.

Ossuriya territoriyasidan va unga qo'shni bo'lgan mamlakatlardan topilgan yozma manbalar Ossuriya tarixini xolis va chuqur o'rganish uchun eng qimmatli material bo'lib xizmat qiladi. Kappadokiya'dagi Kultepa manzilgohidan topilgan qadimiy hujjatlar Ossuriyaning eng qadimgi boshlang'ich tarixini oydinlashtirib berishda muhim o'rin tutadi. Bu hujjatlar, aftidan, Kichik Osiyoning sharqiy o'lkalaridagi savdo koloniyalarining arxivlaridan chiqqan bo'lsa kerak. Bu koloniyalar dastlab ossurlar tomonidan barpo qilingan bo'lib, keyinchalik — eramizdan avvalgi uchinchi ming yillik oxirlarida yerli aholi bilan aralashib, ko'chib joylashgan.

Ushbu mixxat hujjatlarida ko‘pincha ossurlarning asl ism-shariflari (nomlari) tez-tez tilga olinadi va qadimgi ossurlarga xos bo‘lgan o‘ziga xos urf-odatlar yaqqol ko‘zga tashlanadi.

Ossur yozuvlari orasida uchraydigan birdan-bir yirik va mukammal yuridik hujjat — tarixda “Ossuriya qonunlari” deb atalgan huquqiy to‘plamdir [4]. Unda turli ijtimoiy-huquqiy qoidalar, sud ishlarini yuritish tartiblari haqida yozilgan qismlar saqlanib qolgan. Bu huquqiy to‘plamning jami 79 ta moddasidan 51 tasi bevosita oila huquqiga doir bo‘lib, u eramizdan avvalgi II ming yillikning taxminan o‘rtalarida (aniqrog‘i eramizdan avvalgi XV—XIII asrlarda) izchil shakllantirilgan bo‘lsa kerak. Ushbu nodir to‘plam Ossuriyaning qadimgi poytaxti Ashshur shahrining xarobalari ichidan topilgan. Bu qonunlar majmuasi Ossuriya tarixining eng fundamental manbalaridan biri bo‘lib, qadimgi ossurlarning iqtisodiy faoliyatini, mulkiy munosabatlarini va ijtimoiy tabaqalanish tuzumini mukammal oydinlashtirishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, podsholarning rasmiy yozuvlari, davlat yilnomalari (annaallar), “limmu” amaldorlarining maxsus ro‘yxatlari (chunki qadimgi Ossuriyada yillar aynan mana shu oliy amaldorlarning nomi bilan yuritilgan), tarixiy-diplomatik hujjatlar ham keyingi davrlarni o‘rganishda juda katta ahamiyatga ega. Bunga misol qilib, ossur podshosi Adadnirari zamonida Ossuriya bilan Bobil davlati o‘rtasida tuzilgan o‘zaro shartnoma haqidagi tarixiy spravkani keltirish mumkin. Nihoyat, ossur podsholarining viloyatlardagi mahalliy amaldorlar va hokimlar bilan ma‘muriy-boshqaruv ishlari asosida olib borgan juda qimmatli o‘zaro rasmiy yozishmalari ham saqlangan bo‘lib, bu yozishmalar asosan Ossuriya davlatining eng so‘nggi asrlardagi ichki va tashqi siyosatini chuqur o‘rganish uchun beqiyos manbadir.

XIX asrning o‘rtalaridan boshlab Mesopotamiyaning shimoliy qismida dastlab qadimgi topilmalar va antikvar narsalar bilan shunchaki qiziqadigan havaskor, ishqiboz kishilar tomonidan, keyinchalik esa professional mutaxassis-arxeologlar tomonidan keng ko‘lamli ilmiy qazishmalar amalga oshirila boshlandi. Ikki daryo oralig‘idagi (Tigr va Yevfrat) birinchi qadimgi shaharlar qachonlardir qudratli Ossuriya davlati mavjud bo‘lgan aynan mana shu shimoliy hududlarda paydo bo‘lgan edi.

1842-yilda fransuz diplomati va tadqiqotchisi E.P.Botta mahalliy xalq orasidagi afsonalarda Ossuriyaning qadimgi poytaxti bilan chambarchas bog‘liq deb hisoblangan Kunjik tepaligini (hozirgi Turkiya hududiga yaqin) qazishdan o‘z faoliyatini boshladi. 1846—1847-yillarda esa ingliz diplomati va arxeologi G.A.Leyyard Nimrud tepaligini tizimli qazib olingan ashyolar yordamida qadimgi Ossuriyaning mashhur Kalxu (Kalax) shahri qoldiqlarini butunlay ochishga muvaffaq bo‘ldi [5]. Ushbu tepalik bag‘ridan muhtasham podsho saroylari, darvoza oldida turuvchi mahobatli odam-ho‘kiz va odam-sher haykallari hamda yuksak san‘at asari hisoblangan ajoyib badiiy relyeflar (bo‘rtma tasvirlar) topildi.

1849-yilda Kunjik tepaligida Leyyard o'z qazishmalarini davom ettirib, qadimgi Nineviya shahrining ulkan xarobalarini, jumladan, podsho Sinaxerib (er.avv. VII asr) saroyini hamda uning nabirasi, ilm-fan homiysi bo'lgan podsho Ashshurbanipalning mashhur mixxat yozuvlari kutubxonasini ochdi. Leyyardning yaqin xodimi va shogirdi U. Rassam Kunjik tepaligidagi qazish ishlarini yanada faol davom ettirib, podsho Ashshurbanipalning saroyini hamda uning devorlaridagi ov va harbiy manzaralar tasvirlangan ajoyib mahoratli relyeflarini, shuningdek, podshoning boy kutubxonasining qolgan qismlarini ham ochishga erishdi. Nimrud tepaligi yaqinidagi Balavat nomli qadimiy joyda esa eramizdan avvalgi IX asrga oid nodir yodgorliklar, jumladan, ossur qo'shinlarining harbiy yurishlari va mag'lub bo'lgan xalqlarning xiroj to'lash manzaralari juda nafis tasvirlangan, tarixda "Balavat darvozalari" deb nom olgan 4 ta yirik jez (bronza) taxtani topib, ilm-fanga taqdim etdi.

Fransuz arxeologi V. Andre 1903—1914-yillar davomida Ossuriyaning eng birinchi qadimiy poytaxti Ashshur shahrida (matnda xatolik tufayli Nineviya deb ketgan, aslida Ashshur shahrida) podsho saroylari va ibodatxonalarning ulkan qoldiqlarini, jumladan, imperiyaning oliy xudosi hisoblangan Ashshur ibodatxonasini, podsholarning maxfiy qabrlarini, oddiy turar joy binolari va qadimiy ko'chalarni qazib ochdi. XX asrning 50-60-yillariga kelib, arxeologlar guruhlar Nineviya shahri xarobalaridan yana ko'plab yangi saroy inshootlari, yirik xo'jalik binolari va minglab davlat hujjatlarini topishga muvaffaq bo'ldilar.

Ossurshunoslik fanining qariyb ikki yuz yillik rivojlanish tarixi davomida dastlab asosan siyosiy tarix, podsholarning yurishlari va davlat qurilishi muammolari fundamental tarzda o'rganildi. Biroq, uzoq vaqt davomida ushbu yo'nalishda Qadimgi Sharq davlatchiligini haddan tashqari ideallashtirish, uning o'zgarmasligi, statik holati va go'yoki abadiyligi haqidagi bir tomonlama tasavvurlar ustunlik qildi. Urushlarning kelib chiqish sabablari esa ko'pincha u yoki bu xalqning shunchaki agressiv xarakteri, temperamentlari yoki tor doiradagi siyosiy motivlar bilan yuzaki izohlanib kelindi.

Shu bilan birga, qadimgi Mesopotamiya madaniyati ham chuqur o'rganildi. Madaniyatning turli tarmoqlari, kelib chiqish ildizlari, boy mifologiyasi, adabiy yodgorliklari, san'atining xarakterli xususiyatlari va ilmiy bilimlarning darajasi to'g'risida qator yirik tadqiqotlar yaratildi. Ammo, ushbu dastlabki tadqiqotlarda Ikki daryo oralig'i jamiyatlarining eng muhim jihati — ularning ichki ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlariga, mulkchilik shakllariga yetarlicha e'tibor berilmadi.

Tarix falsafasida va metodologiyasida XIX asrning oxiri va XX asrning boshlarida taniqli olim Edvard Meyerning "Sikl nazariyasi" (siviliatsiyalarning aylanma rivojlanishi) yetakchi o'rinni egalladi [9]. Edvard Meyer o'zining ushbu konsepsiyasida har qanday sivilizatsiya

dastlab feodal tuzumdan boshlanadi, so'ngra sekin-asta kapitalizm darajasiga yetib yuksaladi va oxir-oqibat o'zining ichki ijtimoiy qarama-qarshiliklari tufayli muqarrar halokatga uchraydi, shundan so'ng butun boshli taraqqiyot sikli (doirasi) yangidan yana qaytariladi degan g'oyani ilgari surdi [9]. Shu sababli, XX asrning boshlarida dunyoga mashhur nemis ossurshunos olimlari B.Maysner va P.Koshakerlar qadimgi Mesopotamiya jamiyati tarixini o'ziga xos "kapitalistik/modern jamiyat" sifatida baholashga harakat qildilar [9]. Ushbu siklizm nazariyasi bilan bir qatorda, G'arb tarixshunosligida uzoq vaqt davomida tarixiy jarayonning go'yoki hech qanday qonuniyatga bo'ysunmasligi, tartibsizligi va uni ilmiy jihatdan tubdan bilish mutlaqo mumkin emasligi haqidagi agnostik nazariyalar ham keng tarqaldi.

Faqatgina keyingi yillarga kelib, jamiyatdagi real ijtimoiy tabaqalanish jarayonlari, ichki xo'jalik tizimini tashkil qilish usullari, qadimiy shaharlar va ularda savdo-hunarmandchilikning tutgan o'rni hamda yirik ibodatxonalar xo'jaligining yuritilishi bo'yicha fundamental ijtimoiy-iqtisodiy tadqiqotlar paydo bo'la boshladi. Bu borada A. Falkenshteyn, A.L. Oppenxeym, I. Gelb va V. Leman kabi yirik olimlarning asarlari ossurshunoslikda tub burilish yasadi va manbalarga yangicha iqtisodiy nuqtai nazardan yondashishga yo'l ochdi [10].

Geografik jihatdan qaraganda, ossurshunoslik ilmiy markazlari dastlab Angliya va Fransiya davlatlarida shakllandi. XX asrning boshlaridan boshlab esa Germaniya bu sohada yetakchi markazga aylandi. Biroq, keyinchalik Germaniyada fashistik tuzumning o'rnatilishi va siyosiy ta'qiblar sharoitida ko'pgina yetuk osurshunos va sharqshunos olimlar mamlakatni tark etib, AQSHga ko'chib ketishga majbur bo'ldilar. Natijada, hozirgi kunda AQSHda dunyoga mashhur va eng yirik ossurshunoslik markazlari hamda universitet laboratoriyalari muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatmoqda. Shu bilan bir qatorda, Yevropaning qadimiy maktablari bo'lmish Angliya, Fransiya va Germaniyada ham o'ziga xos an'analarga ega ossurshunoslik maktablari bugungi kunda ham yangi mexanik va raqamli texnologiyalar yordamida mixxat matnlarini o'qish va arxeologik ob'ektlarni tadqiq etish bo'yicha tizimli ilmiy izlanishlarni faol olib bormoqdalar.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, Ossuriya sivilizatsiyasi tarixini o'rganish manbalari guruhini faqatgina bir tomonlama yozma matnlar yoki shunchaki moddiy ashyolar bilan cheklab bo'lmaydi. Antik davr mualliflarining (Gerodot, Ktesiy, Diodor) asarlarida saqlangan ma'lumotlar garchi biroz afsonaviy xarakterga ega bo'lsa-da, tadqiqotlarning boshlang'ich nuqtasi sifatida xizmat qiladi. XIX asr o'rtalaridan boshlab E.P.Botta, G.A.Leyyard, U. Rassam va V. Andre kabi fidoiy olimlarning sa'j-harakatlari tufayli Nineviya, Ashshur, Kalax (Nimrud), Dur-Sharrukin (Xorsobod), Til-Barsip va Xadatu (Arslontosh) kabi yirik markazlarning ochilishi ilm-fanga mislsiz boylik taqdim etdi.

Ayniqsa, Ashshur shahridan topilgan oila va mulk huquqiga doir 79 moddadan iborat “Ossuriya qonunlari”, Kultepa arxivlari hamda Sinaxerib va Ashshurbanipal saroylaridan topilgan minglab mixxat yozuvli hujjatlar imperiyaning ichki hayotini tiklashga imkon beradi. Jervondagi ulkan osma tarnov kabi muhandislik inshootlari esa ularning texnik salohiyatidan dalolatdir. Jahon ossurshunoslik ilmining evolutsiyasi shuni ko‘rsatadiki, qadimgi jamiyatlarni shunchaki podsholarning harbiy yurishlari orqali emas, balki E. Meyer, A. Oppenxeym va I. Gelb kabi olimlar asos salgan ijtimoiy-tabaqalanish, ibodatxona-saroy xo‘jaliklari hamda real iqtisodiy-mulkiy munosabatlar prizmasi orqali tadqiq etish bugungi kun tarix fanining eng to‘g‘ri va istiqbolli yo‘nalishidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ктесий Книдский. История Ассирии и Персии. (Фрагменты античных историков) // Вестник древней истории, 1947.
2. Аристотель. Политика. (Цитаты и упоминания о Ниневии и Ассирийском царстве). Москва: Наука, 1983.
3. Диодор Сицилийский. Историческая библиотека. Книга II (Об Ассирии). Перевод В.В. Латышева, 1896.
4. Driver G. R., Miles J. C. The Assyrian Laws. Edited with Translation and Commentary. Oxford: Clarendon Press, 1935.
5. Layard A. H. Nineveh and its Remains: With an Account of a Visit to the Chaldaean Christians. London: John Murray, 1849.
6. Thureau-Dangin F., Dunand M. Arslan-Tash. (Fouilles d’Arslan-Tash, rapport archéologique). Paris: Geuthner, 1931.
7. Jacobsen T., Lloyd S. Sennacherib’s Aqueduct at Jerwan. Chicago: University of Chicago Press, 1935.
8. Mallowan M. E. L., Cruikshank Rose J. Prehistoric Assyria: The Excavations at Tall Arpachiyah. London: Oxford University Press, 1935.
9. Meissner B. Babylonien und Assyrien. (Kulturgeschichtliche Bibliothek). Heidelberg: Carl Winters Universitätsbuchhandlung, 1920.
10. Oppenheim A. L. Ancient Mesopotamia: Portrait of a Dead Civilization. Chicago: The University of Chicago Press, 1964.